

ΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΜΦΙΠΟΛΗΣ

Οι ανασκαφές στην Αμφίπολη άρχισαν το 1956, με δαπάνες της Αρχαιολογικής Εταιρείας, από το Δημήτρη Λαζαρίδη, ο οποίος ανέσκαψε συστηματικά την αρχαία πόλη, μέχρι το 1984, που έμελλε να είναι ο τελευταίος χρόνος της μακρόχρονης ερευνητικής του δραστηριότητας¹.

Τα αποτελέσματα αυτών των ανασκαφών και οι μελέτες του², έδωσαν τη μορφή της πόλης, πριν ακόμη από την ίδρυσή της το 437 π.Χ. από τους Αθηναίους και ανασύνθεσαν, μέσα από τα κείμενα των αρχαίων συγγραφέων, την ιστορία της περιοχής από τους προϊστορικούς μέχρι και τους βυζαντινούς χρόνους.

Αποκαλύφθηκαν σπουδαιότατες οχυρώσεις, τμήματα του οδικού δικτύου, το πέρασμα του ποταμού Στρυμόνα από ξύλινη γέφυρα, ιερά, δημόσια κτίρια, κατοικίες, νεκροπόλεις. Τα μνημεία απλώνονται στην πολύ μεγάλη έκταση που κατείχε η πόλη και χρονολογούνται από την όψιμη νεολιθική εποχή μέχρι και την ύστερη βυζαντινή³.

Η πιο σημαντική δημόσια οικοδομή που εντοπίστηκε μέχρι τώρα, είναι το γυμνάσιο, του οποίου η αποκάλυψη άρχισε το 1982 και συνεχίστηκε το 1984, από το Δ. Λαζαρίδη⁴. Από το 1985, μετά το θάνατό του, μου ανατέθηκε η συνέχιση της ανασκαφής⁵. Μέσα στα πλαίσια μιας σφαιρικής και σύντομης παρουσίας της έρευνας του κτιρίου, αλλά και μιας πρώτης, άμεσης ενημέρωσης για τα αποτελέσματα της ανασκαφής του 1987, γίνεται η ανακοίνωση που ακολουθεί.

1. Δ. Λαζαρίδη, ΠΑΕ 1956-1984. Δ. Λαζαρίδη, Αμφίπολις και Άργιλος, Αρχαίες Ελληνικές Πόλεις 13 (1972). Δ. Λαζαρίδη, Οι ανασκαφές στην Αμφίπολη, Αρχαία Μακεδονία IV, Διεθνές Συμπόσιο 1983 (1986) 353-364.

2. Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Δημήτρης Λαζαρίδης, Σκαπτή Έγλη 7-8 (1984-1985) 141-142. Π. Λαζαρίδη, Αφιέρωμα στη μνήμη του αρχαιολόγου Δ. Λαζαρίδη, Β' Επιστημονική Συνάντηση ΝΑ Αττικής, Οκτώβριος 1985 (1986) 37-41. J. Pouilloux-Fr. Salviat, Μνήμης χάριν D. J. Lazaridis, RA 1985, 2 (1986) 301-304.

3. Το Υπουργείο Βόρειας Ελλάδας και η Νομαρχία Σερρών ενίσχυσαν οικονομικά κατά το παρελθόν (1979, 1981) τις ανασκαφές, καθώς και κατά τα τρία τελευταία χρόνια (1986-87 και 1988). Για το έμπρακτο ενδιαφέρον του Υπουργού κ. Παπαθεμελή, του βουλευτή Νομού Σερρών κ. Δαμιανίδη και της Νομάρχη κ. Μητώση, καθώς και για την αμέριστη βοήθεια της Εφόρου Αρχαιοτήτων Καβάλας κ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη και του αρχιφύλακα Αμφιπόλεως κ. Κοχλιαρίδη, επιθυμώ και από αυτή τη θέση να εκφράσω τις πιο θερμές μου ευχαριστίες.

4. ΠΑΕ 1982 και Έργο Αρχαιολογικής Εταιρείας 1984.

5. Έργο 1985-86 και 1987 (τυπώνεται).

Το γυμνάσιο βρίσκεται στο ΝΑ τομέα της πόλης, μεταξύ του εσωτερικού και εξωτερικού τείχους, στη μόνη πλευρά που δεν υπάρχει η φυσική οχύρωση του Στρυμόνα, που περιβάλλει την πόλη, είναι δε κτισμένο σε μια πλαγιά, δίπλα σε μια ρεματιά. Η επιλογή της θέσης, στο ασθενές σημείο της οχύρωσης, πρέπει να έχει σχέση με την άσκηση των ικανών να φέρουν όπλα νέων και με την άμυνα της πόλης. Η γειτνίαση με ρεματιά, που άλλοτε θα έτρεχε νερό, είναι δηλωτική του απαραίτητου στοιχείου για τη λειτουργία του κτιρίου.

Πρόκειται για ένα μεγάλο κτιριακό σύνολο, όπως έδειξαν οι τελευταίες έρευνες (Εικ. 1), στο οποίο κεντρική θέση, μέχρι στιγμής, φαίνεται ότι κατέχει η παλαίστρα (Εικ. 2).

Το κτίριο της παλαίστρας⁶ είναι κατασκευασμένο από πωροπλίνθους, με επιμελημένη ισόδομη τοιχοποιία, οι οποίοι φέρουν περιτένεια και τεκτονικά γράμματα και σώζονται σε ανώτερο ύψος περίπου 3 μ. και πλάτος 0,50 μ. Αρκετοί τοίχοι στο εσωτερικό του κτιρίου είναι χτισμένοι με εναλλαγή πωροπλίνθων και αργών λίθων. Η μορφολογία του εδάφους, οι ανασκαφικές ενδείξεις, αλλά και τα παράλληλα παραδείγματα από την ίδια την πόλη, πείθουν ότι τα δύο συστήματα τοιχοποιίας είναι σύγχρονα.

Το κτίριο, δωρικού ρυθμού, έδωσε αρκετά αρχιτεκτονικά μέλη πώρινα, μερικά στη θέση τους και άλλα πεσμένα ή ξαναχρησιμοποιημένα: σπόνδυλοι κιόνων, κιονόκρανα, τμήματα θριγκού με τρίγλυφα και μετόπες, ημικίονας. βρέθηκαν διάσπαρτα στο εσωτερικό και εξωτερικό του κτιρίου.

Η παλαίστρα έχει διαστάσεις 47 επί 36 μ. Στην ανατολική πλευρά της αποκαλύφθηκε μνημειακή κλίμακα, με τον αναλημματικό της τοίχο, η οποία έχει πλάτος 8,70 μ. και διασώζει 12 βαθμίδες. Στη νότια πλευρά της κλίμακας σχηματίζεται ένας διμερής χώρος, ναϊσκόμορφος, διαστάσεων 9,30×8,90 μ., πολύ καταστραμμένος. Ο εξέχων αυτός χώρος ίσως να ήταν ιερό του Ερμή και του Ηρακλή, προστατών των γυμνασίων· η λατρεία των δύο θεών, δηλώνεται και στο γυμνάσιο της Αμφίπολης, με την εύρεση αναθηματικών επιγραφών.

Στα ΒΔ της κλίμακας αποκαλύφθηκε η ανατολική είσοδος του κτιρίου, αρκετά κατεστραμμένη, ώστε να μην είμαστε βέβαιοι για την αρχική της μορφή.

Στη δυτική πλευρά της παλαίστρας υπάρχει μία δεύτερη είσοδος, που σχηματίζει πύλη (πλάτους 3 μ.), στην οποία έφερνε ωραίος λιθόστρωτος δρόμος (πλάτους 1,70 μ.) (Εικ. 3). Στο κέντρο του κτιρίου σχηματίζεται ελεύθερος ανοιχτός χώρος ασκήσεων (διαστάσεων 15,50×20,50 μ. περίπου) (Εικ. 4), που πλαισιωνόταν από μία στοά βόρεια και νότια και από διπλές στοές ανατολικά και δυτικά (Εικ. 5). Διασώζεται μόνο ο βόρειος στυλοβάτης, με το κάτω τμήμα 3 κιόνων (από τους 6 που πρέπει να είχε) και η δυτική εξωτερική στοά, με το κατώτερο τμήμα 3 μικρότερων σπονδύλων (από την πεντάστυλη κιονοστοιχία). Στις στενές πλευρές των στοών

6. Μνήμη Δ. Λαζαρίδη, Πόλις και Χώρα στην Αρχαία Μακεδονία και Θράκη, Αρχαιολογικό Συνέδριο στο Μουσείο Καβάλας, Μάιος 1986 (τυπώνεται), Κ. Λαζαρίδη, Το Γυμνάσιο της Αμφίπολης, γίνεται αναλυτική παρουσίαση του κτιρίου, όπου και εκτενής βιβλιογραφία.

σχηματίζονται πέντε μικροί χώροι (3×5 μ.), ενώ στη βόρεια και νότια πλευρά του κτιρίου υπάρχουν οκτώ δωμάτια, από τα οποία μόνο τα δύο γωνιακά της βόρειας πλευράς μας έδωσαν στοιχεία για τη χρήση τους. Πρόκειται για αίθουσες λουτρού, που έχουν το ίδιο σύστημα λειτουργίας, από τις οποίες καλύτερα διατηρημένη είναι η μεγαλύτερη (12×7 μ.) στη ΒΑ γωνία (Εικ. 6). Πλακόστρωτη, με μαρμάρινα βάθρα κατά μήκος των τριών τοίχων, που ασφαλώς θα στήριζαν λουτήρες, από τους οποίους βρέθηκαν τέσσερις μαρμάρινοι σε δεύτερη χρήση στο δάπεδο, γέμιζαν νερό από αυλάκι με κρουνοί, που υπάρχει πάνω στο βόρειο τοίχο. Η τροφοδότηση γινόταν από κάθετο λαξευτό στον τοίχο αγωγό, μέσα από μολύβδινο σωλήνα με πίεση. Η δεύτερη αίθουσα λουτρού στη ΒΔ γωνία, αν και πολύ καταστραμμένη, διέσωζε στους τοίχους πρόχειρα χαραγμένα γράμματα (graffiti), ασφαλώς από τους νέους. Οι πήλινοι αγωγοί των αιθουσών λουτρών εκβάλλουν σε μεγάλο λιθόκτιστο αγωγό, διαστάσεων 1,60×1,70 μ., πιθανά κεντρικό αποχετευτικό, που περνά μπροστά από την ανατολική κλίμακα.

Επιγραμματικά γίνεται αναφορά στην περιγραφή του Βιτρούβιου για τους χώρους της παλαίστρας, η οποία βοηθάει πολύ⁷. Επίσης στις ομοιότητες με τα αντίστοιχα κτίρια Δελφών, Ολυμπίας, Ερέτριας, Επιδαύρου, Νεμέας, Δήλου, Πριήνης, Περγάμου, Μιλήτου, τα οποία χρονολογούνται από τον 4ο-2ο αι. π.Χ.⁸.

Στη δεύτερη οικοδομική φάση του κτιρίου καταργείται η ανατολική είσοδος και η κλίμακα, από μεταγενέστερο κτιστό αγωγό της εσωτερικής αυλής, και δημιουργείται νέα είσοδος στη βόρεια πλευρά με ιωνικό πρόπυλο (διαστάσεων 3,90×2,20 μ.) και εσωτερική κλίμακα. Η αλλαγή της εισόδου πρέπει να οφείλεται σε πολεοδομικούς λόγους, δεδομένου ότι η πόλη κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους περιορίζεται στην ακρόπολη και στη γύρω περιοχή, που βρίσκεται βόρεια της παλαίστρας, σύμφωνα με τα αποτελέσματα προηγούμενων ανασκαφών⁹.

Στη ρωμαϊκή επίσης φάση του κτιρίου, επισκευάζονται ή κτίζονται νέοι τοίχοι, ξαναχρησιμοποιείται οικοδομικό και επιγραφικό υλικό, βάσεις στηλών και βάθρα αγαλμάτων.

Τα ανασκαφικά δεδομένα και τα ευρήματα δείχνουν ότι η αυλή και οι δύο σωζόμενες στοές ήταν, εκτός από τόποι άσκησης των αθλητών, οι πιο πολυσύχναστοι χώροι και στις δύο οικοδομικές φάσεις του κτιρίου. Αποκαλύφθηκαν τέσσερις ελλειψοειδείς χώροι άθλησης, μήκους 3-4 μ. περίπου, στρωμένοι με πήλινα πλακίδια, ίσως για ασκήσεις πάλης ή πυγμής (Εικ. 7). Επίσης στους ίδιους χώρους βρέθηκαν πολλές βάσεις στηλών και επιγραφών, βάθρα αγαλμάτων, ερμαϊκές στήλες κλασικιστικής (Εικ. 8) και αρχαϊστικής τέχνης (Εικ. 9), τμήματα αγαλμάτων και κυρίως οι περισσότερες και σημαντικότερες επιγραφές¹⁰. Οι επιγραφές, που είναι πάνω από 20,

7. Vitruvius, De architectura, V, II, A. Choisy 1909.

8. Βλ. το βασικό βιβλίο του J. Delorme, Gymnasion (1960).

9. ΠΑΕ 1979, 75, 1980, 10, 1981, 20, 1983, 37. Επίσης βλ. Δ. Λαζαρίδη, Δύο τιμητικά ενεπίγραφα μνημεία της Αμφίπολης, VIII Συνέδριο Επιγραφικής 1982, τ. Β' (τυπώνεται).

10. Οι επιγραφές βρίσκονται στο στάδιο μελέτης για δημοσίευση.

χωρίζονται σε:

— Αναθηματικές στους προστάτες των αγώνων, Ερμή και Ηρακλή.
— Ψηφίσματα σε γνωστά δημόσια πρόσωπα, που κατείχαν ανώτερα αξιώματα, όπως στον Π. Κ. Σκιπίωνα μάλλον το νεότερο, στον αυτοκράτορα Γ. Ι. Καίσαρα πιθανά τον Οκταβιανό Αύγουστο, στο βασιλιά της Μικράς Αρμενίας Κότυ (γιο του Κότυ Ε' και της Τρύφαινας και εγγονό του Ροιμητάλη Α', του Πολέμωνα και της Πυθοδωρίδος).

— Καταλόγους ονομάτων αρχόντων, του τέλους του 3ου αι. π.Χ., μάλλον επί βασιλείας Φιλίππου Ε'.

— Αναθήματα Γυμνασιαρχών και τιμητικές επιγραφές των νέων στους Γυμνασιάρχες.

Αξιίζει μια σύντομη αναφορά σε δύο πολύ σημαντικές επιγραφές:

— Στην εντολή του Φιλίππου Ε' προς τους Επιμελητές, προκειμένου να καταχωρηθούν στο γυμνασιαρχικό νόμο διατάξεις που αφορούν την τέλεση αγώνων σε διάφορες πόλεις της Μακεδονίας. Το διάταγμα πρέπει να εκδόθηκε το 39ο έτος (Θ και Λ) της βασιλείας του Φιλίππου Ε', δηλαδή το 183 π.Χ.¹¹.

— Και σε ένα μοναδικό επιγραφικό κείμενο 139 στίχων, χαραγμένο σε στήλη ύψους 2,65 μ.¹². Πρόκειται για τον Εφηβάρχικό Νόμο (Εικ. 10), που χρονολογείται το 23/22 π.Χ. με τη Μακεδονική χρονολόγηση (έτους Ε και Κ και Ρ). Είναι έργο του εφηβάρχου Αδαίου Ευημέρου και μας δίνει ένα πλήθος πληροφοριών για την αγωγή των εφήβων, τα ήθη της εποχής, τα αξιώματα, την κοινωνική δομή της πόλης και την τοπογραφία της.

Από τη μέχρι στιγμής μελέτη των ανασκαφικών δεδομένων, των ευρημάτων και των ιστορικών πηγών, προκύπτει ότι το κτίριο λειτουργούσε σίγουρα στην ελληνιστική εποχή, πιθανά όμως και αρχαιότερα. Καταστρέφεται βίαια από επίθεση (βρέθηκαν λίθινες σφαίρες βαλλιστικής μηχανής), λεηλασία (όπως δείχνουν το σπάσιμο και η κατάχωση των επιγραφών και η αρπαγή των αγαλμάτων) και πυρκαγιά.

Υπάρχουν ενδείξεις ότι η καταστροφή του κτιρίου είναι πιθανό να έγινε το πρώτο μισό του 1ου αι. π.Χ., από τα επαναστατημένα Θρακικά φύλα, οπότε καταστράφηκαν τα αρχαιότερα ελληνιστικά κτίρια της πόλης¹³.

Το κτίριο επισκευάζεται, ίσως στην εποχή του αυτοκράτορα Αυγούστου, ο οποίος ανοικοδόμησε ενμέρει την πόλη μετά την καταστροφή. Λειτουργεί έως τους πρώτους αυτοκρατορικούς χρόνους, μέχρι τα μέσα περίπου του 1ου αι. μ.Χ., οπότε ξανακαίγεται και εγκαταλείπεται.

Παράλληλα με την έρευνα στο εσωτερικό της παλαιόστρας, διανοίχτηκε ο χώρος

11. Έργο 1984, 23-24, εικ. 23 και ΠΑΕ 1984 (τυπώνεται).

12. Έργο 1984, 22-24, εικ. 20-22 και ΠΑΕ 1984 (τυπώνεται).

13. «Θρακικά», τ. ΙΓ', 1940, Γ. Μπακαλάκη, Θρακικά Χαραγμένα, από την περιοχή του μνημείου του Λέοντος Αμφιπόλεως. Δ. Λαζαρίδη, ό.π. για τους ευεργέτες της πόλης αυτοκράτορα Αύγουστο και ανθύπατο Λ.Κ. Πείσονα, στη νότια πύλη του τείχους.

και εξωτερικά του κτιρίου, κατά τα δύο τελευταία χρόνια.

Σε απόσταση 25 μ. περίπου από τη ΒΔ γωνία της παλαίστρας αποκαλύφθηκε κτίσμα που περικλείει δεξαμενές (Εικ. 11) και έχει άμεση σχέση με τη λειτουργία και υδροδότησή της¹⁴. Έχει συνολικές διαστάσεις 16×8 μ. και είναι κτισμένο με επιμελημένη ισόδομη τοιχοποιία από πωροπλίνθους με περιτένεια. Σώζεται σε ύψος ενός έως τεσσάρων δόμων με μοχλοβόθρια για την τοποθέτηση και άλλων δόμων και έχει πλάτος περίπου 0,70 μ. Στο εσωτερικό του κτίσματος δημιουργούνται 8 χώροι. Δύο ορθογώνιες συνεχόμενες δεξαμενές, διαστάσεων η κάθε μία 4,50×2,50 μ., επιχρισμένες με υδραυλικό κονίαμα, φέρουν δάπεδο από πολύχρωμα βότσαλα, σε βάθος 0,42 μ. από το σωζόμενο πρώτο δόμο. Ίσως να πρόκειται για εξωτερικά της παλαίστρας λουτρά, δεδομένου ότι το πλύσιμο στους αβαθείς λουτήρες θα ήταν ανεπαρκές¹⁵. Στις στενές πλευρές των δύο δεξαμενών, σχηματίζονται ανά δύο μικροί χώροι, μήκους 2-2,30 μ., πλάτους 1,15-1,27 μ. και σωζόμενου βάθους 0,85 μ., με ασαφή ακόμη χρήση. Πιθανά να είναι τέσσερις μικρότερες δεξαμενές, δεδομένου ότι βρέθηκε μολύβδινος σωλήνας στη θέση του, στο ΒΔ χώρο¹⁶, ή να σχημάτιζαν δύο διαδρόμους, που να περιέβαλαν τις δύο μεγαλύτερες δεξαμενές.

Το κτίσμα των δεξαμενών πρέπει να είναι σύγχρονο με την ελληνοιστική φάση της παλαίστρας.

Ένας μεγάλος πήλινος αγωγός ακολουθεί εξωτερικά, σε μεγαλύτερο βάθος, τη ΒΔ γωνία του κτίσματος και τον τοίχο που ενώνει τις δεξαμενές με την παλαίστρα, από τον οποίο, ένα σύστημα πήλινων, μολύβδινων και λαξευτών αγωγών, αντλούσε νερό. Οι αγωγοί διοχέτευαν νερό στα λουτρά της παλαίστρας και σε μια επιμήκη κατασκευή στα ΒΔ της, ενώ άλλοι κατέληγαν στο μεγάλο κτιστό αποχετευτικό αγωγό, ο οποίος αποκαλύφθηκε σε μήκος 66 μ.

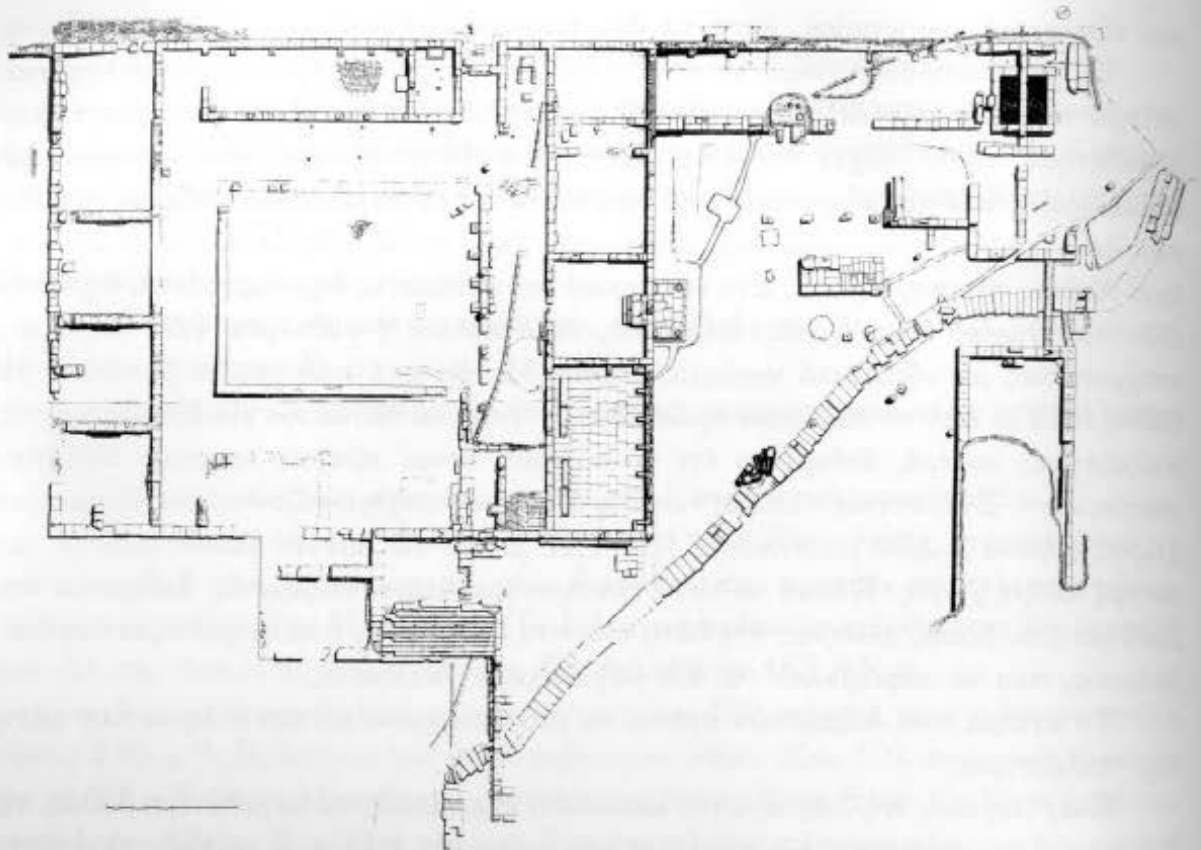
Η παραπάνω κατασκευή, επιμήκης, από πωροπλίνθους, διαστάσεων 6,10×2,64 μ., πρέπει να ανήκει σε βωμό (Εικ. 12).

Στα δυτικά του αποκαλύφθηκαν τέσσερις βάσεις στη σειρά με σιδερένιο κρίκο ή με το σύνδεσμο στερέωσής του, που χρησίμευαν πιθανότατα για το δέσιμο ζώων, ενώ στα ανατολικά του βρέθηκαν άλλες τέσσερις βάσεις με διαμπερείς τόρμους, όχι όμως στη θέση τους. Επίσης στη νότια και ανατολική πλευρά του βωμού βρέθηκαν δύο αποθέτες —ενώ διαφαίνονται και άλλοι— οι οποίοι περιείχαν οστά ζώων, κοχύλια, κάρβουνα, θραύσματα μεγάλων αβαφών αμφορέων, όστρακα μελαμβαφών και δυτικής

14. Έργο 1986, 60-61, 63, εικ. 15-20.

15. Έχουμε μερικά παραδείγματα δεξαμενών-λουτήρων στο εσωτερικό της παλαίστρας, στη Νεμέα, στους Δελφούς, στην Ολυμπία, στην Πέλλα, που οι διαστάσεις τους δεν απέχουν πολύ από της Αμφίπολης, βλ. J. Delorme, ό.π. 311 και Έργο 1986, 76. Μόνο όμως δυτικά της παλαίστρας της Ολυμπίας, έχουν αποκαλυφθεί εξωτερικές λουτρικές κατασκευές, σε διαστάσεις πισίνας, βλ. Ιστορία Ολυμπιακών Αγώνων (1976) 259-260. Επίσης Ν. Παπαχατζή, Πausανίου, Ελλάδος Περιήγησις, Μεσσηνιακά-Ηλιακά, 274-275, σημ. 273 και L. Dress, Olympia (1968) 47.

16. Μολύβδινους σωλήνες έχουμε από την κλασική εποχή, βλ. Α. Ορλάνδου, Τα Υλικά Δομής των Αρχαίων Ελλήνων, τ. 2, 1958, 25. Στο γυμνάσιο της Περγάμου, του 2ου π.Χ. αι., μεταλλικοί σωλήνες τροφοδοτούσαν τους λουτήρες, βλ. R. Ginouvès, Balaneutikè (1962), 132 και J. Delorme, ό.π. 177.

Σχ. 1. Κάτοψη του συγκροτήματος του γυμνασίου.

κλιτύος αγγείων. Κατά τη ρωμαϊκή εποχή συμπληρώθηκε το κτίσμα των δεξαμενών στη νότια πλευρά με τρεις νέους χώρους και σκαλοπάτια, επιμηκύνθηκε ο βωμός στη βόρεια πλευρά, ξαναχρησιμοποιήθηκαν βάσεις.

Στα ΒΑ της παλαίστρας και ανατολικά των δεξαμενών άρχισε φέτος να αποκαλύπτεται ένα νέο επίμηκες κτίριο (Εικ. 13), σε μήκος περίπου 20 μ.¹⁷. Το εσωτερικό του πλάτος είναι 7 μ., το δε πάχος των τοίχων 0,80 μ. Είναι χτισμένο με επιμελημένο ψευδοαϊσόδομο σύστημα, όπου εναλλάσσονται στενοί πλίνθοι (ύψους 0,40 μ.) και ορθοστάτες (ύψους 0,87 μ.), που φέρουν λεία περιτένεια. Σώζεται σε πέντε δόμους στη ΒΔ πλευρά, ύψους 2,43 μ. και σε δύο δόμους, ύψους 0,82 μ., στη νότια πλευρά, όπου πρέπει να έφερε στυλοβάτη με δωρική κιονοστοιχία. Στο εσωτερικό και εξωτερικά της νότιας πλευράς, βρέθηκαν πεσμένοι σπόνδυλοι κίωνων, με απλή δήλωση των αιχμών των ραβδώσεων στο κατώτερο τμήμα τους¹⁸, και δωρικό επίσης κιονόκρανο. Σχηματίζεται λοιπόν ένα στωϊκό οικοδόμημα, του οποίου οι διαστάσεις και ο τύπος επιτρέπουν την ταύτιση με το ξυστό δρόμο του γυμνασίου, που συνήθως είχε μήκος ενός σταδίου και επέτρεπε την άθληση σε δύσκολες καιρικές συνθήκες¹⁹.

17. Έργο 1987 (τυπώνεται).

18. Παρόμοιοι κίονες σε στοά του γυμνασίου στην Κω, επίσης στη στοά Αττάλου στην Αθήνα.

19. Ξυστοί δρόμοι έχουν αποκαλυφθεί στα γυμνάσια Δελφών, Ολυμπίας, Κω, Νεμέας, Δήλου, Πρίηνης, Περγάμου, βλ. J. Delorme, ό.π.

Μετά την καταστροφή του κτιρίου, χρησιμοποιήθηκε υλικό του, μάλλον για την κατασκευή του βόρειου ρωμαϊκού πρόπυλου της παλαίστρας.

Μεταξύ βορειοανατολικής γωνίας παλαίστρας και νότιας πλευράς ξυστού, βρέθηκε καύση με όστρακα μελανόμορφου αμφορέα, που διασώζουν τμήμα παράστασης αθλητή και αναθηματικής επιγραφής πιθανότατα στον Ηρακλή (Εικ. 14), επίσης όστρακα ερυθρόμορφης αττικής υδρίας με παράσταση έξι θεοτήτων (Εικ. 15). Τα αγγεία χρονολογούνται στο δεύτερο μισό του 4ου αι. π.Χ.

Τέλος σε επαφή με τη ΝΔ γωνία της παλαίστρας, αποκαλύφθηκε τμήμα κάθετου τοίχου, με διάταξη των λίθων σε σχήμα άβακα. Είναι αντίστοιχος του τοίχου, που ενώνει σαν περίβολος την παλαίστρα με τις δεξαμενές και το ξυστό. Πιθανότατα και ο ΝΔ τοίχος οδηγεί σε κάποιο άλλο κτίριο στα νότια της παλαίστρας, ίχνη του οποίου διακρίνονται και πρέπει να ανήκουν στο συγκρότημα του γυμνασίου.

Η παραπάνω ανασκαφή φέρνει σταδιακά στο φως το μοναδικό μέχρι στιγμής γυμνασιακό συγκρότημα στη Βόρεια Ελλάδα (Σχ. 1). Η διαμόρφωση του χώρου όπου είναι κτισμένα τα κτίρια, η διάταξή τους, ο περίβολος που τα συνδέει, η τοιχοποιία και τα ευρήματα, δείχνουν ένα ενιαίο αρχικό σχέδιο, όπου τα κτίρια δε φαίνεται να απέχουν χρονολογικά.

Σε μια ιστορική πόλη σαν την Αμφίπολη, που διεδραμάτισε συχνά καθοριστικό ρόλο, φαίνεται ότι το γυμνάσιό της είχε ιδιαίτερη ακτινοβολία, όχι μόνο την εποχή του Φιλίππου Ε', από τα τέλη του 3ου αι. π.Χ., αλλά και μεταγενέστερα, με την οργάνωση ετήσιων διεθνών αγώνων στην πόλη από τον Αιμίλιο Παύλο²⁰ και με τις βεβαιωμένες επιγραφικά επισκέψεις υψηλών αξιωματούχων, μέχρι τα μέσα περίπου του 1ου αι. μ.Χ.

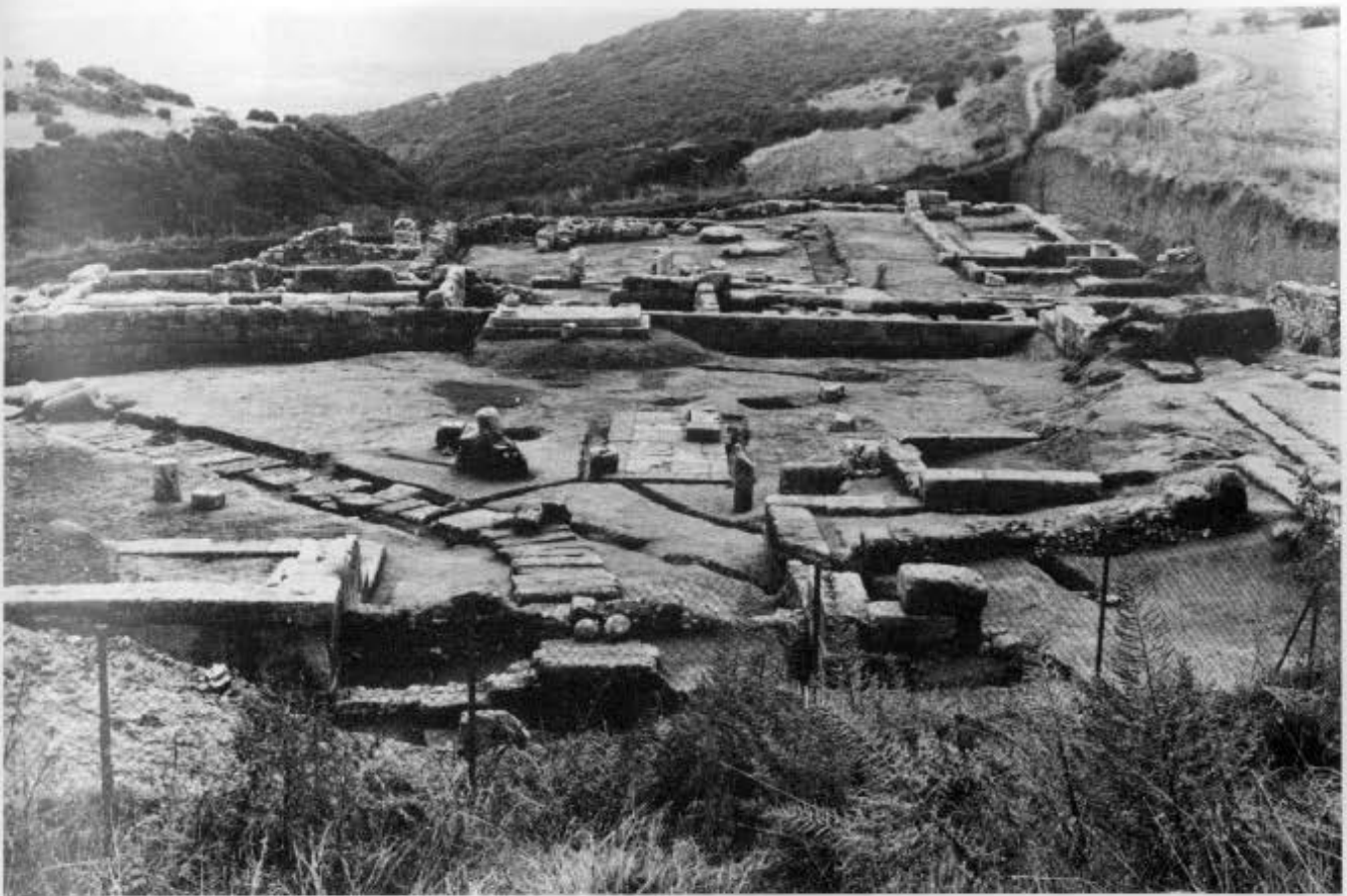
Είναι πολύ πιθανό όμως να υπήρχε γυμνάσιο και νωρίτερα σε μια τόσο σημαντική αποικία των Αθηναίων από το δεύτερο μισό του 5ου αι. π.Χ., όπως εξάλλου βεβαιώνουν μερικά από τα ανασκαφικά δεδομένα και ευρήματα, αλλά και ιστορικές πηγές.

Θα ήθελα λοιπόν να τονίσω την ανάγκη όχι μόνο της συνέχισης και ολοκλήρωσης της ανασκαφής, αλλά και της συντήρησης και ανάδειξης αυτού του σημαντικότερου δημόσιου κτιριακού συνόλου, το οποίο δίνει νέα στοιχεία για την παιδεία των νέων, για την ιστορία της πόλης, αλλά και της Μακεδονίας γενικότερα.

Θεσσαλονίκη,
Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων

Καλλιόπη Λαζαρίδη

20. Δ. Λαζαρίδη, ΑΕΠ 13, Αμφίπολις..., ό.π. 23, 44.

1. Το συγκρότημα του γυμνασίου από βόρεια. 2. Γενική άποψη της παλαίστρας από ανατολικά.

3. Λιθόστρωτος δρόμος στη δυτική πλευρά της παλαίστρας. 4. Η εσωτερική αυλή της παλαίστρας από το βόρειο ρωμαϊκό πρόπυλο.

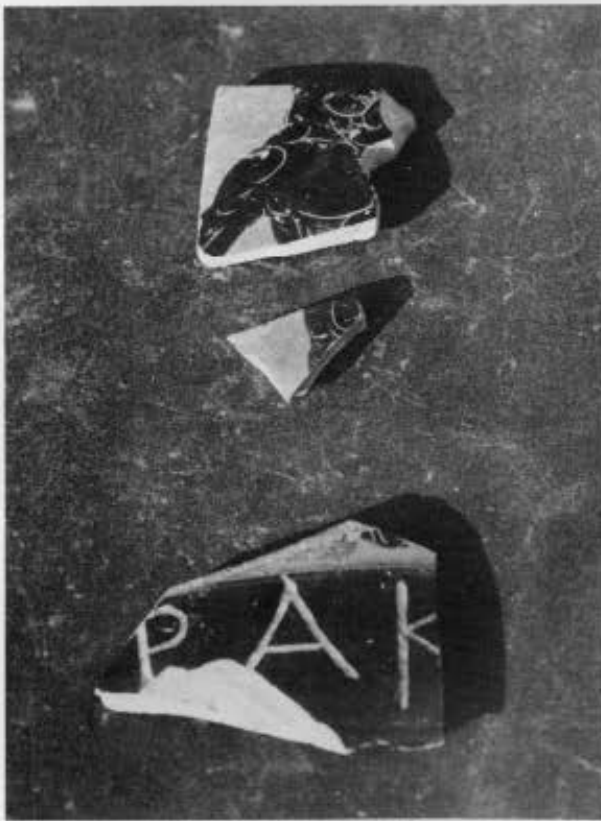
5. Η διπλή δυτική στοά της παλαίστρας. 6. Η μεγάλη ΒΑ αίθουσα λουτρού της παλαίστρας. 7. Ελλειψοειδής χώρος άθλησης στη δυτική στοά της παλαίστρας.

8. Ερμαϊκή στήλη με κεφάλι αθλητή. 9. Ερμαϊκή στήλη. 10. Άνω τμήμα του Εφηβαρχικού Νόμου.

11. Κτίσμα δεξαμενών. 12. Βωμός βόρεια της παλαίστρας.

13. Ο ξυστός του γυμνασίου, από δυτικά. 14. Όστρακα μελανόμορφου αμφορέα. 15. Άνω τμήμα ερυθρόμορφης υδρίας.